

JAPON MODERNLEŞMESİ ÜZERİNE (1868-1912)

Hakkı Büyükbaş
Yrd. Doç. Dr., Erciyes Ü., Nevşehir İİBF
hbuyukbas@eunev.edu.tr

Meiji Modernleşme başarısı Japon tarihinin en önemli olaylarından biridir. Tokugawa (Şogunluk) Yönetimi 1867'de yıkılana kadar Japonya, iki asrı aşkın bir süredir dış dünyaya kapalı bir yaşam sürdürüyordu. 1853'de, Amerikan savaş gemileri Japonya'yı açılmaya zorlamıştır. Bu zorlama karşısında Japonya Batı'ya açılmak zorunda kalmıştır. Batı devletlerinin baskılarına karşı direnemeyen Tokugawa yönetimi, halk nezdinde meşruiyetini kaybetmiş ve toplumda büyük bir huzursuzluk meydana gelmiştir. Sonuçta, Tokugawa yönetimi Şogunluk kurumu ile birlikte ilga edilmiştir. 1868'de tahta geçen İmparator Meiji, Japonya'yı Batı örneğine göre yeniden örgütleyerek büyük ve başarılı reformlar gerçekleştirmiştir. Köklü modernleşme programı ile Japonya'nın da Batı devletleri gibi müreffeh ve güçlü olması sağlanmak istenmiştir. Bu harekete Meiji Restorasyonu veya Modernleşmesi denilmektedir.

1. Giriş

Japonya birçok bakımdan Türkiye'nin ilgisini çekmesi gereken bir ülkedir. İki ülke de Asyalıdır/ Asya kökenlidir. Biri Asya'nın en doğusunda ve diğeri de en batısında yer almaktadır. İki ülke de köklü modernleşme çabası içine girmişlerdir. Japonya modernleşme sürecinde önemli bir mesafe almış ve dünya ekonomisinin ikinci büyük gücü olmuştur. Dünya ekonomisine entegre olarak kısa zamanda ekonomik büyümesini devasa boyutlara çıkarmıştır. Buna mukabil Türkiye, temel sorunlarını aşamamıştır. Bu durumda Japonya'nın başarısını araştırmak elbette ilgi çekici olacaktır. Türkiye'de Japonya'nın modernleşmesine ilgi duyulmasına rağmen, bu ülke hakkında yeterli temel bilgi ve açıklama sunan Türkçe eser sayısı azdır. Bu da Japon modernleşme başarısı hakkında yeterli ve tatmin edici bir görüş oluşturamamızı sınırlandırmaktadır. Bu çalışmada bir taraftan Japonya hakkında bazı temel bilgiler sunulurken diğer taraftan da Japonya'yı modernleşmeye götüren belirleyici dış faktörler ve Meiji-Dönemi (1868-1912) modernleşmesinin bazı özellikleri aydınlatılmaya çalışılacaktır.

Bu çalışmaya yön veren varsayım; Japon modernleşme başarısı, Batı ile kurulan belli ilişkilerin bir ürünüdür. Bir başka ifade ile; Japonya sanıldığı gibi iç dinamikleri ile değil, Batı'nın, özellikle ABD ve İngiltere'nin bu ülkeyle kurduğu özel ilişkiler sonucu modernleşme sürecine girmiştir. 19. yüzyılda Batı, Doğu'yu denetim altına alma çabaları çerçevesinde, Japonya'yı kendi çıkarlarına elverişli hale getirmek için askeri önlemlerle dışa açılmaya zorlamıştır. Japonya bu zorlamaya direne-

meyerek Batı'ya açılmış ve batıcılışma/modernleşme sürecine girmiş ve dış ilişkilerini Batı siyaseti ile uyumlu şekilde biçimlendirmiştir. 19. yüzyıl Batı dünya egemenlik ilişkilerinin başlıca taşıyıcısı İngiltere'dir. Bununla beraber iki asırdan uzun bir süre Batı'ya direnen ve Batı'ya kapalı bir yaşam sürdüren Japonya'yı Batı'ya açılmaya zorlayan devlet ABD olmuştur. Ancak daha sonra Japonya'nın dış ilişkilerini belirleyecek devlet yine İngiltere olacaktır.

Japonya coğrafi olarak Asya'nın temel zenginlik üreticilerinden biri olan Çin'e yakındır. Çin 19. yüzyıl boyunca Batı dünya egemenlik ilişkilerine direnme başarısı göstermiş ve bir Hindistan'a dönüştürülememiştir. Japonya aynı zamanda Uzak Doğu'ya yayılan ve oradan da Amerika kıtasına sarkmayı başaran Rusya'nın da komşusudur. Japonya, bir taraftan Çin'i ve diğer Asya toplumlarını Batı çıkar ve değerleri için açılmaya zorlayarak Batı dünya egemenlik ilişkilerine eklememesine katkı sağlayabilecek; diğer taraftan da Rusya'nın bölgede yükselişini ABD ve İngiltere yararına durdurabilecek bir konumdadır. Japonya'nın bu görevleri yerine getirebilmesi, ancak modernleşmesi ve bölgesel bir güç olması ile mümkün olacaktır. Bu görevlerle Japonya, Batı dünya egemenlik ilişkilerinde tamamlayıcı bir rol üstlenebilecektir. Bu nedenle Japonya'ya ilgi duyulmuştur. Japonya'nın bu ilgiye olumlu cevap vermesi ile söz konusu ilişkilere başarılı şekilde eklememesi ve böylece modernleşme sürecine girmesi ve başarı sağlaması mümkün olmuştur.

Bu çalışma giriş bölümü ile birlikte beş bölümden oluşmaktadır. Batı'nın Japonya'ya ilgisi, bu ilginin boyut ve niteliği, Japonya'nın Batı'ya açılmasında ABD'nin oynadığı rol, nedenleri ile birlikte ikinci bölümde ele alınacaktır. Batı'nın Japonya'ya uyguladığı baskı ve dikte ettiği taleplere Japon yönetim seçkinlerinin karar oluşturma süreci ve bu süreçte İngiltere'nin oynadığı rol üçüncü bölümde irdelenecektir. Söz konusu süreç, Batı devletlerinin taleplerinin kabul edilerek ülkenin Batı'ya açılacağı kararının verilmesi ile sona ermiştir. Bu siyasi karardan sonra Japonya, Batı örneğinde bir toplum oluşturmak ve ancak böylece güçlenmek amacıyla toplumsal düzeyde bir dizi reformlar yapmıştır. Meiji dönemi (1868-1912), Japon modernleşmesinin temel niteliklerini kazandığı bir dönemdir. Bu dönemde toplumsal düzeyde bir dizi köklü reformlar yapılmıştır. Bu reformların Japonya'yı modernleştirdiği kanısı ülkemizde yaygındır¹. Bu reformların irdelendiği dördüncü bölümden sonra çalışma beşinci, sonuç bölümü ile tamamlanacaktır. Böylece Japonya'yı dışa açılmaya zorlayan uluslararası koşullar, buna Japonya'nın tepkisi ve Japonya'nın batılılaşma reformları belli ölçüde aydınlatılmış olacaktır².

¹ Esenbel bu reformların yapılması nedeniyle söz konusu dönemi Japon çağdaşlaşmasının "kuluçka" dönemi olarak adlandırmaktadır (Esenbel: 1999, 19; Robertson: 1999, 19). Söz konusu dönemde Batılılaşma ve modernleşme eş anlamlı kullanılmıştır. Bu çalışmada da farklı bir tanım getirme çabası içinde olunmadı.

2. Japonya'ya Batı İlgisi

Tokugowa Dönemi (1603-1867) Japonya'sında Batı varlığı, Hıristiyan misyonerleri ile temsil edilmişti. Bunun dışında, Japonya'nın Oshimya adasında, İspanya ve Portekiz tüccarlarından oluşan küçük bir grubun faaliyet yapmasına olanak tanımıştı. Daha sonra bu gruba bilimsel çalışmaları ile öne çıkan Hollandalılar da dahil edilmiştir. Misyonerlik faaliyetleri Afrika'nın aksine tüm Asya'da olduğu gibi Japonya'da da başarısızlığa uğramıştır³. Japonya'da Meiji döneminde Hıristiyanlığın bir ulusal din olarak benimsenmesi söz konusu edilmiş, ancak sert muhalefet sonucu bu yöndeki tartışmalardan vazgeçilmiştir. Geleneksel kültür ve ahlak öğretilerinin üstünlüğü konusunda oybirliği yeniden sağlanmıştır. Japonya'nın direnişi ve Batı'da görülen sekülerleşme süreci, Batı'nın yeni kimliği, misyonerlik faaliyetlerini sona erdirmese bile epeyce zayıflatmış durumdaydı (Altuğ:1967, 18). Artık Batı varlığı, kendini ticaret ve sömürgecilik faaliyeti ile sınırlandırmak durumunda kalmıştır⁴. Yeni seküler kimliği ile Batı, misyonerlik faaliyetlerinin yol açtığı veya açabileceği kamburdan kurtulmuş ve tüm çalışmalar Asya zenginliğinin aktarılması üzerinde yoğunlaşmıştır.

Batı için Asya, üretim ve zenginlikleri ile ilgi çekicidir. Batı'nın başlıca tasası bu zenginliğin Batı'ya taşınmasıdır. Batı, uzun tarihi süreçte Yakın Doğu uygarlığının farkındadır ve sürekli çatışma ve çekişme içinde olmuştur. Belirli periyotlarda ortaya çıkan Yakın Doğu'nun güçlü savunma örgütleri Batı'ya geçit vermemiştir (Hentsch). Batı Yakın Doğu Uygarlığı yanında Uzak Doğu'da da medeni bir dünyanın, Çin'in varlığından haberdardır. Çin ticaretinin örgütlenmesi ve Batı'ya yararlı kılınmasının nasıl mümkün olacağı fikri 19. yüzyılda Batı'nın başlıca tasalarından biri olmuştur. Çin ticaretinden vazgeçilememesi, tüm denemelere rağmen Çin'in denetim altına alınıp örneğin bir Hindistan'a dönüştürülememesi, Batı'nın kendi koşullarında ticari faaliyetlere elverişli ülke arayış ve çabaları onların ilgisini savunma olanakları daha

³ Japonya 1587'de Hıristiyan Misyonerleri kovma yasası çıkararak tutumunu netleştirmiştir. Ancak daha sonra bu tutum gevşetilmiş ve misyonerler belli ölçüde faaliyet yapabilmişlerdir. Buna rağmen temel olumsuz tutum Batı devletlerinin tüm baskısına rağmen geçerliliğini, aynı kararlılıkta olmasa da Meiji döneminde de korumuştur. "Japonya'da Hıristiyanların cezalandırılması ve idamı Meiji dönemine kadar sürdü. (...) Şer dini Hıristiyanlık burada yasaktır, afişleri Reformdan sonra 1873'e kadar kaldırılmadı" (Türkcan: 1996, 645).

⁴ Japon yazarı Aizawa Seishisai (1782-1863) ülkesine yönelik tipik Batı tutumunu şu şekilde tasvir etmektedir: "Barbarlar bir ülkeyi bozmak istiyorlarsa, ilk önce ticaret yapmak istediklerini söylüyorlar ve bu arada ülkenin düzenini öğrenip hem kar, hem de 'casusluk' ediyorlar. Eğer şartların elverişli ve değerlendirebileceklerini düşünürlerse ülkeye hemen asker çıkarıyorlar. Bunu başaramayacaklarını anlırlarsa dinlerine uygun ibadetle halkı kandırmaya ve kalplerine hitap etmeye başlıyorlar. Böylece kendilerine olan tepkiyi önlemek istiyorlar" (Stenzel:1982, 217). "Hıristiyan misyoneri buraya öğrenmeye değil değiştirmeye geliyor" (Kakuzo: 2001, 22).

zayıf çevre ülkelerine yönelmiştir. Japonya bu çerçevede Batı devletlerinin ilgisini çekmiştir. Japonya'nın sınırlı da olsa üretim kapasitesi, erzak tedariki, gemi tamir imkanları sunması, bir üs olarak "batmayan bir gemi" özelliği ve coğrafi konumu Batı devletlerinin ilgisini çekmiştir. Çin ticaretine elverişli konumu, ticaret gemilerinin başlıca enerji kaynağı olan zengin kömür yataklarının varlığı, bölge denizinde zengin balık oranı ve balina avcılığı⁵ Japonya'yı Batı için çekici kılmıştır.

Japonya'da ticarete izin verilen ilk Batı ülkesi Hollanda olmuştur. Hollanda, Doğu Hindistan Şirketi ile Endonezya'da konumlanmış ve faaliyetini Japonya'ya yaymıştır. Ancak Napoleon'un Hollanda'yı işgal etmesi ile bu ülkenin Japonya'daki rolü önemini giderek kaybetmiştir. Hollandalılar diğer Avrupalı devletler gibi misyonerlik faaliyetleri ile uzun yıllar Japonya hakkında bilgi toplamış bulunuyorlardı. Toplanan bu bilgiler, diğer Batı devletleri ile paylaşarak ortaklaşa ve iş bölümü çerçevesinde mi, yoksa geleneksel açıklama biçimine uygun olarak her bir Batı devleti kendi ulusal çıkarları için mi değerlendirildiği hakkında yeterli bir açıklamaya ulaşmak güç gözükmektedir⁶. Ancak Japonya'nın Batı ticaretine açılmasında Hollanda önemli rol oynamıştır. Hollanda ABD bağımsızlığına destek vermiş ve daha sonra ABD gemilerinin Hollanda bayrağı ile Japonya'ya girmelerine fırsat tanımıştı. İngiltere de Hollanda'nın bu çabalarına katılmış, merkezi hükümetin yasaklamasına rağmen kimi çevre valileri (daimyo) ile ticaret yapmıştı⁷. Ancak daha sonra Japonya'nın dışa açılmasında belirleyici rolü ABD oynayacaktır (1854).

⁵ Balina bir besin kaynağı olması yanında, o günün koşullarında Balina yağının diğer endüstri dallarında da kullanılan çok değerli ticari meta olduğunu hatırlatmakta yarar vardır.

⁶ Hıristiyan dini mezheplerinden birine mensubiyet farklı Batı ülkesi ticaret erbabı arasında dayanışmayı kolaylaştırdığı sanılmakla beraber, bunun çalışmanın konusu dışında olması nedeniyle daha fazla yer verilmemiştir (Stenzel).

⁷ Japonya idari bakımdan belli özerkliği olan bölgesel yönetimlere (daimyolara) bölünmüş ve hanshu (derebey) tarafından idare edilmiştir. Derebeyler merkezi hükümete (Bakufu) bağlı olup büyük derebeylere daimyo denilmekte idi. Merkezi Edo'da (Tokyo) olan Bakufu yönetimi, bir askeri hükümet biçimi olup pratikte Şogun'un hükümet aygıtı işlevini görmüştür. İktidar en güçlü daimyo olan Şogunun liderliğinde askeri sınıfın (Samurayların) elindedir. 1603-1868 arası Tokugava ailesi (hanedanı) Şogunluğu elinde bulundurmuştur. Daha merkezîyetçi bir yapıya sahip olan Japon sisteminde Şogun güç merkezi olup Batı Feodalizminden oldukça farklılık göstermektedir.

Kyoto'da sarayda yaşayan İmparator (Tenno) ülkenin birliğini temsil etmektedir. Siyaset üstü olan İmparatorun rolü seremonilerde halkın karşısına çıkan sembolik bir figür olarak gözükmektedir. Japonya'da sürekliliğin sembolü olarak kabul edilen İmparator ailesinin bin yılı aşan tarihinden bahsedilmektedir. Japon tarihinin dönemlendirilmesi bir imparatorun tahtta kaldığı süreye göre yapılmaktadır. Kutsallığı olan Tenno (Güneşin neslinden gelen Tanrının oğlu ve dolayısıyla Tanrı) Japonya'da düzenin, iktidarın meşruiyet, Japonların yaşam kaynağı ve hayatın anlamı sayılmaktadır. Bu nedenle çok ender de olsa yaptığı açıklamalar halkta büyük yankılar uyandırabilmektedir. Meiji İktidarı ile birlikte İmparator siyasi bir nitelik kazanmıştır. Günümüzde de tüm çıkar grupları ve halk kesimi Tenno'ya saygı duymakta-

Japonya o güne kadar sömürge haline getirilmemiş ve belli bir Batı devletinin çıkar alanı olarak tanımlanmamıştı. ABD sömürge faaliyetlerine diğer Batı devletlerine göre geç başlamış, Pasifik'te keşif çalışmalarında Japonya'nın muhtemel bir hedef olabileceği daha 1790'da söz konusu olmuştu⁸. Ancak yeni bağımsızlığını kazanan ABD'nin ilk önce ulusal birliği ve örgütlenmesini sağlaması, savaş gücünü pekiştirmesi gerekmiştir. Japonya'yı zorlayacak ilk kararlı ABD girişimi 1832'de Jackson yönetimince başlatılmış, ancak başarılı olunamamıştır. Daha sonra, 1854'e geldiğinde, ABD Japonya'yı Batı'ya açmayı başarmıştır⁹. Daha önce savaş tehdidini içermeyen Portekiz, İspanya, Hollanda, Rusya ve İngiltere'nin tüm denemeleri başarısız kalmıştı. ABD'nin bu başarısı, daha sonra, adı zikredilen Batı devletlerini hareketlendirmiş ve Japonya'ya girmek ve benzer şartları dikte ettirmek için cesaretlendirmiştir.

2.1. ABD, Pasifik Asya ve Japonya

Uzak Doğu siyasetinin önemli bir aktörü ve Japonya'nın dönüşümü üzerinde belirleyici etkiye sahip Batı devleti ABD olmuştur. ABD, bir diğer Batı devleti İngiltere'ye karşı savaş vererek bağımsızlığını kazanmış bir ülkedir. Örgütlenmesi baştan beri Modern Batı değerlerine göre biçimlenmiş tek ve ilk bağımsız devlettir. Bu yönüyle ABD, diğer Batı devletlerinden farklılaşmaktadır (Lipset). Ancak dış politikasında diğer Avrupa devletlerinden ne ölçüde farklılaştığı tartışmalı bir nokta olma özelliğini günümüzde de sürdürmektedir (Lentini: 2000, 812-826). Bağımsızlık sonrası ABD, yeni kazandığı bağımsızlığını pekiştiren ve iktisadi gelişmesini sağlayacak bir dizi önlemleri uygulamaya koymuş ve aynı zamanda ülkenin henüz keşfedilmemiş batı bölgelerine de el atmıştır.

Başkan Jefferson 1803-6 arası batıda nelerin olduğunu tespit ve keşif amaçlı çalışmalarda bulunmak için o bölgeye bir heyet göndermiştir. Aynı tarihlerde Fransa Napoleon'un uzun süren savaşlarından dolayı mali sıkıntılarının içine düşmüş bulunuyordu. Fransa, bu sıkıntılarını aşmak için Kuzey Amerika sömürgelerini ABD'ye satmıştır. Böylece ABD batıya doğru genişleyerek hiç beklenmedik devasa bir büyüklüğe ulaşmıştır. Fransa'dan alınan bölgelerde nelerin olduğunu tespit etmek amacıyla bir heyet oluşturulmuş ve fizibilite çalışmaları yapmak üzere gönderilmiştir. Heyet,

dır. Siyaset-üstü bir figür olma özelliğini koruyan Tenno tüm demokratiklik iddialarına rağmen siyasal ve toplumsal düzenin meşruiyet kaynağı olma özelliğini, sembolikte olsa, sürdürmektedir (Hane : 1991; Esenbel : 1999, 9-30; Robertson : 1999, 141-160).

⁸ ABD 1783'de bağımsız olmuştur.

⁹ ABD bu girişiminde herhangi bir olup bittiye karşı güçlü donanması ile bölgede bulunan İngiltere'nin desteğini umduğu incelenen kaynaklardan anlaşılmaktadır. Ancak bu çerçevede bir antlaşmanın yapıldığına ilişkin bir bilgiye ulaşılamamıştır. İlginç olan ABD bağımsızlık

çalışmalarını bir rapor olarak hükümete sunarak Washington'un dikkatini batıya çekmiş ve ülkeyi bekleyen büyük olanaklardan bahsedilmiştir. ABD yönetimi, ilgisini bu bölgeye yoğunlaştırmış, yeni zenginlik ve toprak kazanma imkanlarını araştırmıştır. Rusya'nın Alaska üzerinden Amerika'ya sarkması ABD yönetimin dikkatini bu bölgeye yoğunlaştırmasına sebep olmuştur. Teksas, New Mexico gibi bölgelere ek olarak Kaliforniya da ABD topraklarına katılmıştır (1848). Kaliforniya'nın Meksika savaşı (1846-8) sonucu elde edilmesi ABD'nin jeopolitiğini keskin bir biçimde değiştirmiş ve ABD dış politika tercihine Avrupa ve Güney Amerika'dan daha önemli, temel bir hedef bölge olarak Pasifik Asya eklenmiştir. Artık kıtasal büyüklüğe ulaşan ABD, ülke içi entegrasyonu, bölgeler-arası bağlantıları kurarak ulusal bir pazar kurmak için büyük ulaşım projeleri başlatmıştır. O günün koşullarında demir yolu, tüketim ve üretim merkezlerini baştan başa birbirine bağlayarak bir ulus-devlet entegrasyonu sağlamıştır. Daha sonraki tarihlerde Kaliforniya, Pasifik kıyası olması nedeniyle, Pasifik-ötesi zenginliğin taşınması ve bunun dağıtılmasında rol oynayacak ve ülkenin en önemli eyaleti olarak gelişerek gözde ekonomik bir bölge haline gelecektir. Kaliforniya Asya ticaretine bir kapı olacak ve bu özelliğini günümüzde de sürdürecektir¹⁰. O günün koşullarında Kaliforniya'da nüfus azlığı sorunu, bulunan altın madenlerinin ulaşabilen herkese açık olduğunun ilan edilmesi ile çözülecektir (Gold Rush). ABD'nin başarılı şekilde genişleyerek Asya ile bağlantılarını güçlendirme olanaklarını yakalaması Tocqueville'e bu ülkenin geleceğin Süper Gücü öngörüsünde bulunmasına yol açmıştır (Tocqueville: 1969, 454, 456). Asya-Pasifik yönelimi giderek genç devlet ABD'nin günümüzde de geçerliliğini koruyan dış politika temel eğilimlerinden biri olmuştur¹¹. Bu yönelimi ile ABD, Avrupa'nın güçlü devletleri ile çatışmaktan kaçınma olanağı bulmuştur. Artık ABD, Avrupa denetimindeki bölgelere el atma zorunluluğu ile karşı karşıya kalmaktan kurtulmuş ve Asya'ya daha iyi olanaklarda ulaşma şansı yakalamıştır. Bu şansı değerlendirmek ABD'nin Batı devletler sisteminde öne çıkmasına yol açacaktır. Ancak ABD, tüm modern-liberal değerler retoriğine ve insan haklarını ilk defa anayasal düzeyde merkezi bir konuma yerleştirip yaygınlaştırma iddiasına rağmen, bu şansı değerlendirmek amacıyla dış politikasında askeri güce dayanmaktan ve askeri gücü bir dış politika aracı olarak kullanmaktan kaçınmayacaktır.

ABD'nin Batı'ya ve Batı-dışı toplumlara farklı davranış içinde olduğunu ilk elde söylemek mümkündür. Fransa devrimine, özgürlük ve medeni haklara destek veren

Savaşını İngiltere'ye karşı vermiş olmasına rağmen sırasında yardımını umabilmektedir (Morison).

¹⁰ Kaliforniya'nın günümüzde de ABD'nin en zengin eyaleti olması rastlantı değildir. Eyaletin 33 Milyon nüfusuna rağmen GSMH'sı Fransa'dan (nüfusu 58,7 Milyon) az bir miktar düşüktür (1999: 1 453 / 1 380 Milyar \$). Fischer Weltalmanach 2002, Frankfurt/M, 2001.

¹¹ Kanaatimizce Mahan'ın değerlendirmeleri hala geçerliliğini korumaktadır (Mahan : 1970, 106-107)

ABD, yeniliğin öncüsü olarak diğer Avrupa devletlerini eskinin devamcısı olarak suçlamaktan hiçbir zaman vazgeçmemiş ve özellikle Güney Amerika toplumlarının bağımsızlığını savunmakta modern değerlere dayalı desteğini eksik etmemiştir. Ne var ki, ABD aynı tutumunu Asya karşısında sürdürememiştir. Monroe Doktrini (1823) çerçevesinde ABD, Hawaii adalarını çıkar alanı olarak tanıtmayı (1842), Avrupa devletlerinin Amerika kıtasında etkinliğini kısıtlamayı, özellikle Rusya'nın Uzak Doğu üzerinden Amerika kıtasına, Alaska'dan Kaliforniya'ya sarkmasını engellemeyi başarmıştır¹². Kitasal büyüklüğe böylece ulaşan ABD, Amerika kıtasındaki çıkarlarını güvence altına alarak kıtayı Avrupa devletlerinin çıkar çatışmalarının taşındığı alan olmaktan çıkartmıştır. Artık kıta-ötesi çıkar alanlarının belirlenme ve her Batı ülkesinin ulaşmak istediği Asya ticaretinden pay alma çabası içine girmeye hazır hale gelmiştir. Mümkünse Monroe doktrini ilkelerini Pasifik-Asya'da uygulamak, yoksa Avrupa ülkeleri ile Asya ticaretini ortaklaşa yürütmek yeni ABD dış politika seçeneği olacaktır. Ancak yerlilerle ve iç savaş nedenleri ile ulusal birliğini tam teminat altına alamayan ABD, Asya ticaretinde diğer Batı devletleri ile çatışmaktan kaçınmış ve liberal değerler bağlamında yeni bir örgütlenme çerçevesinde çıkarlarını gerçekleştirme olanağı peşinde olmuştur. Asya ticaretinin tüm ülkelere açık olması ilkesi, müteakip yıllarda, ABD'nin Asya politikasının temelini oluşturmuştur (Open Door Policy)¹³. Ancak öncelikle Batı ticaretine direnen bölge ülkelerinin direncinin kırılması gerekmektedir. Bunun için liberal değerlerin yol göstericiliğine başvurmaya gerek duyulmamıştır¹⁴. ABD bu yönde ilk önemli uygulamasını, Japonya'nın ABD ve Batı ticaretine açılması için uyguladığı askeri önlemlerle gerçekleştirmiştir.

ABD Başkanı Filmore Japonya'nın açılması görevini Mathew Perry'ye vermiştir. Perry 1853'te, Başkan Filmore'nin verdiği mektubu emrindeki 27 savaş gemisi eşliğinde Japonya'ya ulaşmış ve söz konusu mektubu Japon liderlere ileterek ülkenin ABD ticaretine açılmasını tehditkar bir üslupla talep etmiştir. Perry, Japon liderlerine bir yıl sonra savaş gemileri ile geri döneceğini ve bu sürede sunduğu antlaşma metninin görüşülerek olumlu bir cevap verilmesi gerektiğini bir ultimatoma biçiminde yetkili Japon makamlarına vermiştir. Perry, söylediği gibi savaş gemileri ile (Black Ships) geri dönmüştür. Japon makamları Perry'ye, taleplerinin görüşülerek kabul edildiğini bildirmek durumunda kalmışlardır. Kısa süre sonra, diğer Batı dev-

¹² Alaska 1867'de Rusya'dan satın alınmıştır.

¹³ Bir Avrupa ülkesinin yararlandığı ticari imtiyazdan ABD'nin, ya da ABD'nin elde ettiği imtiyazlardan diğer devletlerin de yararlanmasını içermektedir. Esasen bu siyaset Afyon Savaşı ertesinde yapılan antlaşmalarda uygulanmıştır. ABD Savaşı müdahil olmamasına rağmen İngiltere'nin yararlandığı tüm imtiyazlardan yararlanmıştır (most-favored nation status/Wangxia Antlaşması/1844).

¹⁴ Piyasanın devlet eliyle düzenlenmesi tartışmaları hala geçerliliğini koruyan bir çalışma örneği olarak bkz. Polanyi, K. (Çev. A. Buğra), *Büyük Dönüşüm*, İstanbul 2000.

letleri de ABD örneğini takip ederek Japonya'yı benzer antlaşmalar imzalaması için zorlamışlar ve istediklerini almışlardır.

ABD taleplerinin kabulü Japon tarihinde yeni bir dönüm noktası başlatmış ve Meiji iktidarının (1868-1912) önü açılmış ve modernleşme politikası başlatılmıştır. Artık Japonya, bu güne kadar süren tarihinin yeni bir evresine girmiştir. Perry'nin taleplerine olumlu cevap verilmesi oldukça sıkıntılı bir süreç izlemiştir. Japonya'nın ABD ve Batı'ya karşı tutumunun ne olduğu bu süreçte aydınlık kazanmıştır. Bu nedenle konu aşağıda irdelenecektir.

3. Yönetim Seçkinleri: Karar Alma Süreci

ABD'nin ultiatom niteliğindeki bir mektupla Japon hükümetine (Bakufu) iletildiği teklif¹⁵, daimyo yöneticilerinin de katıldığı Bakufu idaresindeki genel mecliste görüşülmüş ve güçlü muhalefetle karşılaşmıştır. Ancak ülkenin içinde bulunduğu güçlükler öne sürülerek teklifin onaylanması yönünde karar çıkmıştır.

Japon yönetim seçkinleri bu kararlarını oluşturma sürecinde Batı devletleri hakkında iyi bilgilendikleri anlaşılmaktadır. Öncelikle Afyon Savaşında o güne kadar yenilmeyen Çin'in Batı silahlı gücü karşısında uzlaşma yolunu seçtiği dikkatli bir şekilde gözlemlenmiştir. Diğer taraftan Japon aydın ve yöneticilerinin Osmanlı-Batı savaşlarından geniş ölçüde haberdar oldukları anlaşılmaktadır. Özellikle Rusya-Osmanlı çatışmalarında Türklerin uzun süreli yenilgisi Japon yönetimi tarafından takip edilmiş, Batı Avrupa ülkelerinin söz konusu savaşlardaki tutumları izlenmiştir. Ayrıca Hindistan ve Endonezya'nın sömürgeleşme ile sonuçlanan savunma zaafiyeti bilinmektedir. Japon yönetici sınıfının Asya'nın iki büyük gücü özellikle Osmanlı İmparatorluğu ve Çin'in içine düştüğü savunma yetersizliğinden derin bir şekilde etkilendikleri anlaşılmaktadır. Dolayısıyla çıkarılan ders, Batı'nın karşı durulamaz bir silah gücüne sahip oldukları yönünde olmuştur. Bir süredir Japonya'nın Batı kıyısındaki yerel yöneticiler, düşük düzeyde de olsa, zaman zaman Batı ticaret ve savaş gemileri ile düşük düzeyli silahlı çatışma içine düşmüşler ve belli bir tecrübe edinmişlerdi. Kıyı bölgelerindeki yerel yönetimler durumu izah eden raporlarını Şogun liderliğindeki merkezi hükümete iletmişler ve böylece yönetim karar-alma sürecinde yeterli bilgi ile donatılmıştı. Ancak Çin gibi devasa bir ülkenin kıyısında bile uzun

¹⁵ Bu teklife giderek diğer Avrupa devletleri de katılmış ve Japonya her bir devletle eşit olmayan bir dizi haksız kapitülasyon antlaşmaları imzalamıştır. Bu antlaşmalarla ülkede Batı devletleri Japonlardan daha fazla ayrıcalık elde etmişlerdir. Japonya'nın ticarete açılması, limanların Batı devletlerine tahsisi, Batı insanının Batı hukukuna göre yargılanması ve diğer hakların sağlanması için Japonya yükümlülük altına sokularak egemenlik kaybedilmiştir. Perry'nin iletildiği mektup metni ve diğer dokümanlar için bkz.: www.isop.ucla.edu/eas/japan/docs/fillmoreletter.htm; www.indiana.edu/~hisdc/h207_2002/perry.htm (12. 04. 2003)

tarihi süreç içerisinde bağımsız yaşamayı başarmış Japon ruhunun Batı taleplerine olumlu cevap vermesi kolay olmamıştır. Bu nedenle yönetim seçkinlerinin söz konusu kararda oybirliğini kolayca sağlayamamışlardır. Bu daha sonraki gelişmelerde gün yüzüne çıkacaktır. Bu nedenle, Japonya'nın ABD silahlarının gölgesinde imzaladığı antlaşma (Kanagava) kısa sürede "haksız ve eşit olmayan bir antlaşma" olarak nitelendirilmiş ve halk arasında büyük huzursuzluğun doğmasına yol açmıştır.

ABD 1854'de, henüz bir antlaşmanın imzalanmamış olmasına rağmen, bir takım imtiyazlar elde etmiştir. Japon yönetimi benzer imtiyazları diğer Batı devletlerine de tanımak durumunda kalmıştır. Kanagava Antlaşmasına benzer antlaşmalar, İngiltere ile 1854'de, Rusya ile 1855'de, Hollanda ile 1857'de ve Fransa ile de daha sonra imzalanmıştır. Japonya ilk önce ABD'ye verdiği ayrıcalıkları diğer Batı devletlerine vermek istememiştir. Ancak Japon yönetiminin karşısına bu defa güçlü İngiliz donanması çıkmıştır. Ardından da Hollanda, Fransa ve Rusya donanmaları gelmiştir. Batı devletleri ortak bir tutumla kendilerine direnen daimyoları topa tutmuşlar ve kıyı valilerini silahsızlandırmışlardır. Böylece, Batı güçleri, yerel yönetimleri askeri baskı altına alarak halkla doğrudan ticari ilişki kurma imkanı elde etmişlerdir.

Yoğun direnişe rağmen önemli kıyı bölgeleri Batı ticaretine açılmış, yabancı ve sahte paralar Batı eliyle Japon piyasasında dolaşıma sunulmuş, varolan maliye düzeni böylece alt üst edilerek daimyolar ve Bakufu'ya büyük bir ders verilmiş ve adeta kendilerine karşı durmanın ne demek olduğu gösterilmiştir. Ticaretin başlaması ile özellikle sahte paraların dolaşıma sokulması eş zamanlı gerçekleşmiştir. Bu da büyük maliye krizlerinin ortaya çıkması ile sonuçlanmıştır. Bu krizlerin bir çok toplumsal huzursuzluğa kaynaklık ettiği anlaşılmaktadır (Akamatsu, 131). Japonya'da, örneğin Çin'e göre, altının ucuz, gümüşünde pahalı olması nedeniyle, Batı devletleri Japonya'dan bol miktarda altın satın alarak Şanghay'a taşımışlar, oradan da bolca gümüş getirerek Japon piyasasına sürmüşlerdir. Böylece büyük ekonomik ve toplumsal krizlerin doğmasına yol açmışlardır. Bu alış veriş, Batı güçlerine oldukça tatlı karlar sağlarken, iki ülkenin maliye düzeni de temelli biçimde krize sokulmuştur. Bunun toplumsal hayata etkisi uzun sürmemiştir. Bu suretle geleneksel düzenin bozulması başlatılmış ve ülke istikrarsızlığa itilmiştir. Artık geleneksel yönetimin duruma vaziyet edememesi üzerine, mevcut yöneticilerin halk nezdindeki güvenilirliği giderek sarsılacaktır. Söz konusu dönemde zenginlerin daha da zenginleştiği fakirlerin de daha da yoksullaştığı, böylece toplumsal düzenin bir krize girdiği İmparatorluk Sarayı tarafından tespit edilmiştir¹⁶. Yöneticilerin duruma vaziyet edememesi giderek geleneksel Şogun yönetiminin meşruiyetinin sorgulanmasına

¹⁶ Saray'ın ilgili açıklaması için bkz. www.udel.edu/History/figal/Hist370/text/er/meiji.pdf (20. 03. 2003)

zemin hazırlamıştır. Dış baskıya direnemeyen Japon yönetimi, düzenin giderek istikrarsızlaşması nedeniyle, geniş halk kitlelerinin de desteğini yavaş yavaş yitirecektir.

1858'de ABD ile, eşit olmayan, kapitülasyon anlamına gelen geniş kapsamlı antlaşmalar (Kanagava Antlaşması) imzalanmıştır. Genel hoşnutsuzluğa rağmen bu antlaşmaya, Bakufu adına, Şogunluğun güçlü bürokrati, daha sonra Başbakanlık görevine getirilen¹⁷, belki Reşit Paşa ile karşılaştırılabilecek kişi, Li Naouski imza koymuştur¹⁸.

Japon yönetim seçkinleri;

-Batı devletlerinin istediği ve Bakufu'nun onaylamak durumunda kaldığı gibi, Batı ile güç ilişkisinin asimetrik yapısı, ülkenin güçsüzlüğü ve direncinin zayıf olması nedeniyle biri, Japonya'nın Batıya açılmasını,

-Batı'ya karşı mücadelenin sürdürülmesi, Batı devletleri ile yapılan antlaşmaların iptal edilmesini, geleneksel düzenin ihya edilerek ülkede huzur ve sükunun yeniden sağlanmasını savunanlar olmak üzere iki ana gruba bölünmüşlerdir.

İmparatorluk Sarayı ve daimyoların çoğu, geleneksel düzenin yeniden tesisi ve Batı devletleri ile yapılan antlaşmaların tümünün iptalini talep ederek, batıların Japonya'dan kovulması gerektiğini savunmuşlardır. Ülkede huzur ve sükunun böylece yeniden sağlanabileceği umulmuştur. En güçlü ve ülkenin geleceğini belirleyebilecek gibi gözükten bu grup, geniş halk tabanından da kararlı ve güçlü destek görmüştür. Özellikle "Kutsal İmparator"un bu yönde karar açıklaması geniş halk kitlelerini mobilize edebilmiştir. İmparator, Kanagava Antlaşmasının imzalanmasından bir yıl sonra bir ferman çıkararak bütün yabancıların ülkeden çıkarılmasını emretmiştir (1859). Böylece muhalefet güç kazanırken İmparatorun da halk arasında nüfuzu artmıştır. Bunun üzerine organize olan ve giderek güçlenen muhalefet ('Sonno-Joi'), söz konusu antlaşmayı Japonya adına imzalayan Naouski'yi ihanet ettiği gerekçesi ile öldürmüştür (1860). Muhalefet, Bakufu'ya eleştiri dozunu kutsal İmparatorun emrine uymadığı ve batılları ülke dışına atmadığı için eylemlerini şiddetlendirmiş, bu arada bir çok devlet adamına suikast düzenlemiştir. Daha sonra bir Alman mütercimini de öldüren muhalefet, şiddet eylemlerinde Batı taraftarı Japon devlet adamlarını hedef aldığı gibi, zaman zaman doğrudan Batılılara da yönelmiştir (Hane: 1991, 215; Beasley:1955, ss. 120-122).

¹⁷ Başbakan sıfatını tereddütlü kullanmak uygun olur. Çünkü geleneksel Japon idari yapısı oldukça farklıdır (Hane: 1991).

¹⁸Antlaşmalar alışık olduğu gibi ticaret serbestliğini, gümrük indirimini, Batı hukukuna uygun mahkemenin kurulmasını, iki limanda iki Amerikalı memurun bulundurulmalarını kapsamaktadır (Hane:1991, 215).

Batı devletleri, özellikle 1862-63 arası giderek yükselen ve şiddetlenen muhalefet nedeniyle Bakufu'nun ülkede durumu kontrol edemeyeceği kanısına ulaşmışlardır. Dolayısıyla, yapılan antlaşmaların uygulanamaması riski ortaya çıkmış ve antlaşmayı imzalayan kadronun tasfiyesinin uygun olacağı görüşü ağırlık kazanmaya başlamıştır. Batı devletleri ülkede istikrarsızlık nedeniyle söz konusu antlaşmaların uygulanamamasını riske atmak istemediğinden, iç muhalefet de belirtilen antlaşmaları imzaladıkları için Şogun yönetimine (Bakufu) karşı tutum içinde olmuşlardır. İç ve dış desteği birlikte yitiren Bakufu yönetimi, giderek tasfiyeye hazır hale gelmiştir. Özellikle İngiliz donanması yaptığı askeri baskı ve yeni girişimleri ile yönetimin tasfiyesini hızlandıran gelişmelerde önemli rol oynamıştır. Ancak Şogun, İngiltere'nin baskısına umulduğu gibi tepki vermemiş ve ülke içinde birliğin sağlanması için muhalefete yakınlaşarak dış tehlikeyi bertaraf etmenin imkanlarını araştırmaya başlamıştır. Bu nedenle 230 yıldır hiçbir Şogunun ziyaret etmediği İmparatorluk Sarayını ziyaret etmiştir (1863). Bu görüşmede Şogun, İmparatorun görüşünü benimseyerek muhalefetle işbirliği içinde, Batılıları ülke dışına çıkarmaya, tüm antlaşmaları iptal etmeye ve halkının yanında olduğunu göstermeye karar vermiştir. Şogun kararlılığını ve İmparatora bağlılığını halka göstermek için İmparatorun kız kardeşi ile evlenmiş ve Naouski'yi öldürenleri çeşitli payelerle, özellikle bürokraside önemli görevler vererek ödüllendirmiş, Naouski taraftarlarını ise cezalandırmıştır. Ancak İngiltere, Batı yanlısı Naouski taraftarlarının cezalandırılmasını Şogun'a pahalı ödeyecek girişimlerini başlatacaktır. İngiltere kendi çıkarlarının sözcülüğünü yapanlara desteğini daha sonra keskin bir şekilde göstermiştir. Şogun, halkının ve Sarayın yanında olduğunu gösteren kararını uygulamaya koymak istediğinde, İngiliz donanması yeniden saldırmış ve Şimoniski açıklarında Japon kuvvetlerini ağır bir yenilgiye uğratmıştır. Savaş sonu imzalanan antlaşma ile İngiltere, Şogunluğu 3 Milyon \$ gibi devasa bir tazminat yükümlülüğü altına sokmuştur. Bu girişimlerin Japonya'ya açılmaya zorlayan ABD tarafından değil, İngiltere tarafından gelmesinin nedeni ABD'de başlayan yerlilere karşı verilen savaşla ülkede çıkan iç savaş olmuştur.

ABD'nin başlattığı girişim İngiltere tarafından üstlenilmiş ve Japonya'ya belli koşulları dikte ettiren devlet olarak İngiltere öne çıkmıştır. Böylece Anglo-Sakson dayanışmasının ilk örneklerinden biri sergilenmiştir¹⁹. İngiltere'nin belirtilen saldırıları, İmparatorun fermanına destek veren Satsuma ve Choshu gibi Batıya muhalefet eden güçlü daimyoları özellikle hedef almıştır. Satsuma doimiyosuna ait Kageshima

¹⁹ ABD daha sonra görev başına, Japonya'ya, dönme yerine Filipinlere ilgi gösterecek ve Japonya'nın İngiltere'ye tanıdığı imtiyazlara katılmakla ilgisini sınırlandıracaktır. Böylece de amacına ulaşan ABD, Japonya'ya İngiltere'nin gerçekleştirdiği saldırılara benzer tutum ve görünüm içinde olmayacaktır. ABD'nin Japonya ile olan askeri-siyasi ilişkilerini bu şekilde

şehri 1863'de, Eylül 1864'de Choshu'nun bazı şehirleri İngiliz ve Batı ittifakı donanmasınca yerle bir edilmiş ve böylece daimyolara, askeri güçlerinin sınırları, hangi tarafı seçmeleri gerektiği ve bu süreçte pazarlık güçlerinin olmadığı gösterilmiştir. Artık Satsuma ve Choshu hanları ittifak halinde taraf değiştirerek İngiltere ile anlaşmışlar ve ilişkilerini geliştirmeye başlamışlardır²⁰. Bu iki daimyo artık ülkenin batıya açılmasını isteyen grubun ateşli savunucuları ve itici gücü olacaklardır. Choshu İngiltere'nin dolaylı desteği ile merkezi yönetimin ordusuna karşı girdiği bir çatışmadan başarı ile çıkmıştır. Bu yenilgi, Japonya'da Şogunluk rejiminin sonunu hazırlayacaktır (1866)²¹. Bu iki daimyo ittifakı daha sonra merkezi yönetimin, Şogun'un ordusunu 1868'de yeni bir çatışmada yenerek Şogunluğun lağvını ve İmparator Meiji'nin tahta geçmesini sağlamışlardır. Bu iki daimyo Meiji dönemi boyunca yönetimde yeni roller alarak belirleyici güç olma özelliklerini sürdürmüşlerdir²².

sınırlandırması 2. Dünya Savaşı ile keskin bir şekilde sona ermiş, Japonya'nın örgütlenilmesi ve yönlendirilmesi görevini doğrudan kendisi üstlenmiştir.

²⁰ Satsuma Japonya'da bulunan irili ufaklı 165 hanlıktan (derebeylikler) en fazla vergi ödeyen ikinci, Choshu ise altıncı sırada bulunuyordu. Satsuma 27 bin, Choshu ise 11 bin Samuray bulunduruyordu. İki hanlıkta denize kıyı ve merkezden uzak olduklarından batılı devletlerle daha yoğun ilişki içine girmişlerdi. Satsuma nispeten daha iyi endüstriyel altyapıya sahip olup ticaret, tekstil ve madencilikte ülkede önder konumundaydı. Entelektüel düzeyde de Batı'daki gelişmeleri iyi takip ettikleri anlaşılmaktadır. Perry yetkililerle muhatap olduğunda ABD hakkında (kuruluşu, İngiltere, İspanya ve Meksika ile savaşları, Kaliforniya'nın ilhaki vs.) ne kadar çok şey bildiklerine hayret etmiş gözükmektedir. Choshu daha çok donanması ve deniz kuvvetleri ile öne çıkmıştır. Dolayısıyla Batı devletlerinin bu hanlıkları neden hedef alacakları anlaşılmaktadır. İki hanlığın liderlerinin 7 Mart 1866'da bir araya gelerek gizli bir ittifak yaptıkları ve Şogunluğu devirmek istedikleri anlaşılmaktadır. Bu ittifak daha sonra amacına ulaşmıştır. Yazar bu gizli ittifakın oluşma sürecinde Batı devletlerinin katkısının olup olmadığı konusunda bir bilgiye ulaşamamıştır. Ancak bu iki hanlık daha sonra İngiltere ile iyi ilişkiler geliştirmişlerdir (Morison: 1967).

²¹ Bir daimyo olan Choshu'nun nasıl olupta merkezi orduyu yendiği, İngiltere'den silah yardımı alıp almadığını ulaşılabildiğimiz kaynaklardan çıkaramadık. Özellikle Mısır valisi ve Osmanlı ordusu ilişkisini bu çerçevede ayrı bir çalışma olarak karşılaştırmak ilginç olabilir.

²² Yeni Meiji Yönetiminde önemli görev alan isimler ve kökenleri:

Saray'dan: Sanjo Sanetomi (1837-1891); Iwakura Tomomi (1825-1883),

Satsuma'dan: Okubo Toshimichi (1830-1878); Terashima Munenori (1833-1893); Godai Tomoatsu (1835-1885); Saigo Takamori (1828-1877); Kuroda Kiyotaka (1840-1900); Matsukata Masayoshi ((1837-1924),

Choshu'dan: Takasugi Shinsaku (1839-1867); Kido Koin (1833-1877); Omura Masujiro ((1824-1869); Ito Hirobumi (1841-1909); Inoue Kaoru (1835-1915); Yamagata Aritomo (1833-1871); Hirosawa Saneomi (1833-1871).

Bkz. Hall, John W., Japan : From Prehistoric to Modern Times (London: Weidenfeld and Nicolson) 1970, p.268; Fairbank, John K., Reischauer, Edwin O., and Craig, Albert H., 1965, East Asia: The Modern Transformation (London: Allen & Unwin) Fairbank, Reischauer, Craig, s. 226

1863-64 Batı güçlerinin daimyolar üzerindeki askeri başarısından sonra, Şogun ile görüşen daimyolar yerlerini yeniden belirlemek durumunda kalmışlardı. Batı devletlerinin iradelerine karşı çıkılmaması nedeniyle dikte edilen antlaşmaların artık onaylanması kararı, Şoguna karşı güçlü bir muhalefetin tepkisi olarak, 1864'de imparatora destek veren samurayların Şogunun Kyoto'daki temsilcilerine saldırımları ve halkın dinmeyen muhalefetine rağmen değişmemiştir. Bir türlü bertaraf edilmesi gereken dış tehlikenin, Japon siyasi karar vericilerinin kararlarını belirleyen temel etken olarak ortaya çıktığı anlaşılmaktadır.

3.1. Japon Yönetiminin Seçimi

Ülkeyi Batı'ya açmak için karar sürecinde iç muhalefetin artık ikinci önemde değerlendirilmeye başlandığı anlaşılmaktadır. Japon siyasi eliti ne kadar haklı olduklarını daha sonra İngiltere'nin yeni bir tehditle yeni bir ticaret antlaşmasının imzalanması talebinde de gördüler. Bu defa İngiliz savaş gemileri muhalefetin esin kaynağı İmparatorluk Sarayının bulunduğu Kyoto şehrine baskı yapmaya başlamıştır. Bunun üzerine ülkeyi İngiltere'ye açık hale getirecek antlaşma da 1865'de imzalanmıştır. 1866'da Şogun ölmüş ve yerine akrabası istemediği halde Şogunluk görevine getirilmiştir. Yeni Şogun, görevi üstlendikten bir yıl sonra, siyasi otoriteyi temsil etme görevinden kendi isteği ile vazgeçmiştir. Batı'ya muhalefet eden İmparator da bu sırada ölmüştür. Bu hadise yeni bir İmparatorun görevi devralmasının önünü açacaktır. Son Şogun Yoshinobu, istifasını İmparatora sunmuş ve istifası imparator tarafından kabul edilerek²³ Şogunluk kurumunun lağvı sağlanmış ve imparatorun yetkileri güçlendirilmiştir. Şogunluğun lağvı ile Japon siyasetinin ağırlık noktası İmparatorluk Sarayına kaymıştır. Şogun ve daimyolar giderek Batı baskısı karşısında muhalefetin anlamsızlığını görmüşler ve şaşkıncu bir şekilde tüm yetkilerini yeni İmparatora devretmişlerdir. Artık Japon yönetim seçkinleri iç muhalefeti her hangi bir şekilde yatıştırarak bir uzlaşma çerçevesinde ülkeyi Batı'ya açmanın uygun olacağı düşüncesine ulaşmışlardır. Böylece yüzü Batı'ya dönük yetkileri artırılmış bir İmparatorun iktidara gelmesinin önü açılmıştır. Daha önce Batıya muhalefet eden İmparatorun bu tasarı için uygun olmadığı bilinmektedir. Bu nedenle yeni bir imparatora ihtiyaç vardır. Artık iç muhalefet böylece bertaraf edilmiş, Batıcılığın önü açılmıştır. Batı istekleri doğrultusunda ülkenin düzenlenmesi gerektiği kararı, Japon yönetimince kesin biçimi almıştır. Artık dikte edilen tüm antlaşmalar uygulanacak ve ülke Batı taleplerine direnmekten vazgeçecek ve mümkünse Batı'nın her konuda müttefiki olacaktır.

Japon ulusu, bu siyasi seçim sonucu, yüzyıllarca esinlendiği Asya kültürü ve öğretilerinden de kopacak ve Batı'dan gelecek esintiye kulak vermeye başlayacak-

²³İlgili belgeye bkz. www.udel.edu/History/figal/Hist370/text/er/meiji.pdf (20. 03. 2003)

tir. Bilgeliğin kaynağı artık Konfüçyus, Buda ve Şinto'da değil, Batı Modernitesinde aranacaktır (Najita). Batı Modernitesi sadece iktisadi alanda piyasa mekanizmalarının ihdas edilmesi ile sınırlı tutulmayacak aynı zamanda siyasal alanda ve entelektüel düzeyde de yol gösterici sayılacaktır (Esenbel: 1988, 35-42). Şimdiye kadar Doğu öğretilerinin taşıyıcı ve yayıcılığını yapan Japonya, bu dönemden itibaren Batı değerlerinin, entelektüel modern değerlerin Asya'ya taşıyıcı ve yayıcılığını üstlenecektir. Ancak daha sonra kurulacak Japon siyasal sistemi ve entelektüel akımlarında, Batı karşıtlığı ve Asyacılık güçlü bir siyasi ve entelektüel akım olarak toplumsal taban bulmaya devam edecek ve önemi nedeniyle belli bir rol oynamayı günümüzde de sürdürecektir²⁴. Ancak Japon ulusunun günümüze kadar süren temel istikameti "Kutsal İmparator"un tercihi ile Batı olmuştur. Batı devletlerinin iradesine uygun davranma kararı, yeni İmparatorun tahta çıkması ile kesin biçimini almıştır. Batı iradesine uygun davranma siyaseti ülkede yeni düzenlemeleri gerektirmiştir. Artık siyasi bir kararlar, dış ilişkilerin nasıl düzenleneceğinin yolu gösterilmiştir. İç düzenleme de yeni gereklere uygun olarak tanzim edilecek ve ülke belli bir düzene hazır hale getirilecektir. Dış ilişkileri Batılı devletlerin iradesine uymakla sınırlı olması ve çetrefilli büyük düzenlemeleri gerektirmemesi nedeniyle değişim nispeten kolay olmuştur. İç düzenlemeler, daha karmaşık hazırlık, teknik bilgi ve beceriyi gerektirdiğinden daha sıkıntılı ve karmaşık bir süreç olmuştur. Her şeyden önce yeni gereklere uygun kadronun yetiştirilmesi gerekmiştir. Japonya'da, silahların gölgesinde de olsa, batılı anlamda bürokratik, toplumsal, askeri ve ekonomik transformasyonun gerçekleştirilmesinin kararı verilmiştir. Artık sorun bu kararın nasıl uygulanacağı noktasındadır. Yeni düzen yeni bir liderliği ve yönetimi gerekli kılmıştır. Artık toplumsal güç, o güne kadar siyaset dışı yaşayan ve sembolik anlamı olan İmparatora devredilmiştir. Batı'ya direnmenin gerektiğini savunan İmparatorun da tam da o sırada ölmesi yeni bir İmparatorun iktidara getirilmesini kolaylaştırmıştır. İmparatorluk yetkileri güçlendirilmiştir. İmparator, halkın muhalefetiyle birlikte etrafında bütünleştiği kişilik olacaktır. İmparator, muhalefeti yeni siyasete entegre edecek, ulusu bütünleştirecek karizmatik bir şahsiyet olarak karşımıza çıkmaktadır. Yeni imparator, halkını kişiliği etrafında bütünleştirerek, Batının iradesine uygun bir biçimde Batı taleplerini uygulayarak ülkesinin işgalini engellemeye ve ulusunu selamete çıkarmaya çalışacaktır. Özellikle halk nezdinde kaybolan devlet otoritesinin ve ayaklar altına alınan ulusal onurun başka türlü de olsa iadesi olanağı araştırılacaktır²⁵. Ancak yeni İmparator henüz 14 yaşında bir çocuktur (Meiji İshin) ve yetkilerini

²⁴Bu akım zengin entelektüel bir geleneğin de doğmasına yol açmıştır. Önemli temsilcilerinden Okakura Kakuzo'nun ünlü "Çay Kitabı" Türkçe'ye kazandırılmış bulunmaktadır (Çev. Ayça Ögel, İstanbul, 2001).

²⁵ Bazı imparatorluk kararları için bkz. www.udel.edu/History/figal/Hist370/text/er/meiji.pdf (20. 03. 2003)

kullanabilecek donanımdan yoksun bulunmaktadır²⁶. İmparator adına imparatorluk yetkileri başkalarınca kullanılarak, ülke batılılaşma istikametine sokulacaktır²⁷. Bu şekilde dış tehlikenin temelli biçimde önlenebileceğinin varsayıldığı anlaşılmaktadır²⁸. Gerçekten de Batı, Japonya'yı sömürgeleştirmemiştir. Artık yeni düzen içinde Batı dünya egemenlik ilişkilerine tamamlayıcı bir unsur olarak eklenilebileceği nedeniyle, buna gerek de kalmamıştır²⁹. Artık Batı için sorun Japonya'nın yeni çizgisinden ayrılmasını engellemeyi başarmak ve ülkenin bu çerçevede evrilmesinin teminat altına alınmasını sağlamak olacaktır. Bunun ne kadar önemli bir sorun olduğu daha sonra görülecektir. Batı bu noktada taviz veremeyeceğini ileriki tarihlerde, Japonya'nın belirtilen çizginin dışına çıkma eğilimi gösterdiğinde, kesin bir şekilde gösterecektir.

Artık Japonya, Batı ile uyum içinde Doğu Asya toplumlarının Batı'ya açılması işine koşulacaktır. Bu gereklilik Çin ile girişilen çarpışmaların sonucu ile ortaya çıktığı gibi, yeni İmparatorun henüz tahta çıkmasından birkaç yıl önce Kore'ye karşı girişilen macerada da ortaya çıkmıştır. İngiltere, Japonya ile meşgul olduğu sırada Rusya ve Fransa Kore'ye yönelmişler ve Fransız savaş gemileri 1866'da bir çarpışma sırasında Kore tarafından imha edilmiştir. Fransa, böylece bu bölgede faaliyetin nasıl sonuçlar doğuracağını görmüş ve aşırı yayılmasını nasıl bir riskin beklediğini anlamıştır. Bu nedenle Fransa daha çok Güney Asya ile kendini sınırlandırmaya çalışmıştır. İngiltere bu gelişmeleri takip etmiş ve gerekli dersleri çıkarmıştır. Yine Kore güçleri ABD'ye karşı başarılı bir mücadele vermiş, bölgede bulunan ABD güçleri ile savaşarak gemisini batırmıştır. Batı, Kore'ye girme çabalarında başarısız olmuştur. Batı yardımına yeni kimliği ile Japonya koşacaktır. Japonya yeni seçtiği politikasına uygun ilk dış politika davranışını 1876'da Kore'yi açılmaya zorlayarak ortaya koymuş (Myers:1984, 246; Nahm) ve Batı'nın güvenilir bir müttefiki olabileceğini gösterecektir³⁰. Yeni yönetimin bir diğer dış politika girişimi 1874'de Tayvan'a başarılı bir saldırı düzenlemesi olmuştur. Ancak geri çekilmiştir. Bu çerçevede Japonya'nın Kore'ye, Tayvan ve Çin'e saldırıları söz konusu olacaktır. Bu Japon girişimleri, Batı, özellikle İngiltere tarafından ödüllendirilecek ve Japonya'ya dikte ettirilen kapitülasyon antlaşmaları yavaş yavaş Japonya lehine revize edilecektir.

²⁶ Bu iktidar değişimini kavramsallaştırmakta güçlük mevcuttur. Bu ne Japon geleneğine, ne de batılı anlamda devrimci geleneğe benzemektedir. M. Weber'in iktidar tiplerine de uymamaktadır (Karizmatik, Geleneksel ve Bürokratik/Rasyonel). Bir Saray darbesinden de farklı nitelik taşımaktadır (Skocpol: 1978, 4; Robertson: 1999, 141-160)

²⁷ <http://www.library.yale.edu/beinecke/orient/japan.htm> (27. 04. 2001)

²⁸ Meiji dönemi resmi belgeleri için bkz. www.udel.edu/History/figal/Hist370/text/er/meiji.pdf (20. 03. 2003).

²⁹ "Biz saldırı karşısında çaresiz kalan bir ahenk yarattık" (Kakuzo, 23)

³⁰ Günümüzde de en güçlü ve önemli ittifakın ABD-Japon ittifakının gösterilmesi belli bir istikrar ve sürekliliğin ifadesidir (Pyle: 1996, 36).

Japonya'nın dış politikasındaki değişimin irdelenmesi başka bir çalışmanın konusu olduğundan, burada üzerinde durulmayacak, çalışmanın bundan sonraki bölümünde Japon kimlik değişimine ve modernleşmesine yol açan iç düzenlemeler ele alınacaktır. Yeni yönetim yeni bir kimlikle işe başlamıştır (Esenbel: 1991; Tözören).

4. Meiji Dönemi Modernleşme Önlemleri

Yeni yönetim iş başına geldiğinde, 'güneş tanrıçasının oğlu' İmparator Meiji, ülkenin yeni temel istikametini belirleyecek 5 maddelik bir Ant yayınlamıştır (Charter Oath / 6. 4. 1868).

- 1-Kamuya açık toplantılar düzenlenmeli, tüm devlet işlerinin yürütülmesini sağlayan kararlar için kamuoyunun görüşleri alınmalıdır.
- 2-Devlet işlerinin ciddi bir biçimde yürütülmesi ve idare edilmesi için halk ve hükümet iradelerini birleştirerek işbirliği içinde olmalıdırlar.
- 3-(Belirlenen/belirlenecek hedeflere ulaşılması için) sıradan halkın, en az askerler ve kamu görevlileri kadar, taleplerini belirtmelerine ve kararlara katılmalarına fırsat tanınarak toplumda hoşnutsuzluğun doğmaması sağlanacaktır.
- 4-Geçmişin kötü adet ve gelenekleri kaldırılacak ve her şey yerin ve göğün doğru yoluna (doğa yasalarına) uygun olacaktır.
- 5-Tüm dünyadan bilgiler toplanarak İmparatorluğun temeli güçlendirilecektir³¹.

Japonya'yı modernleştirdiğine inanılan bir takım önlemler alınarak yeni siyaset çerçevesinde "ülkenin zengin ve ordunun güçlü" (fukoku kyohei) yapılması temel hedef olarak belirlenmiştir. Bu amaca yönelik köklü reformlara girilmiştir (Esenbel: 1991, 65-75). Bu reformlarla ülke batılılaşarak Batı devletleri kadar güçlü olunması umulmuştur. Bu reformların neler olduğu aşağıda kısaca ele alınacaktır.

Öncelikle, imparatorluk merkezi Şogunluk merkezi Edo'ya (Tokyo) taşınmış ve Şogunluk lağvedilmiştir. Dörtlü hiyerarşiye dayanan geleneksel toplumsal sınıfların -(Savaşçılar/Samuray, Çiftçiler, Zanaatkarlar ve Tacirler)- kaldırılması, ilkokul eğitiminin ve askerliğin zorunlu hale getirilmesi, geleneksel siyasal ve ekonomik sistemin kaldırılarak Batı tarzı yeni örgütlenmenin gerçekleştirilmesi, yeni önlemler olarak sıralanmaktadır. Bu süreçte Batılı uzmanların danışmanlığına yoğun bir şekilde baş vurulmuş ve Japon gençleri Batı'ya yaygın şekilde eğitim amacıyla gönde-

³¹ İngilizce metinden Türkçeleştirilmiştir. Orjinal metnin ve diğer birincil kaynakların alındığı site adresi için bkz. www.udel.edu/History/figal/Hist370/text/er/meiji.pdf (20. 03. 2003). (Imperial Oath on the Five Principles, March 14, 1868); Imperial Proclamation of the Restoration, January 3, 1868; Imperial Rescript on the Opening of Foreign Intercourse, February 19, 1868; Imperial Rescript Addressed to Foreign Representatives on the Restoration, February 3, 1868; Government Notice on the Opening of Foreign Intercourse,

rilmiştir³². Bir heyet oluşturularak, bu heyetin tüm dünyayı ve özellikle Batı devletlerini ziyaret edip bilgi toplamaları talimatı verilmiştir (Iwakura Mission). Ülkemize de uğrayan bu heyet, tüm Batı devletlerini ziyaret ederek görevini başarıyla tamamlayarak dönmüştür.

Toprak reformu ile daimyoların gücü elinden alınarak askeri dayanakları Samuray sınıfı ekonomik destekten yoksun bırakılmıştır³³. Yeni bir toprak düzeni ve vergi sistemi ile geleneksel yapıya son verilmiştir (1871). Yeni hükümet yeni bir vergi sistemiyle % 3 vergi koyarak (1873) bütçesini oluşturmuştur. Toprak düzeni yeniden yapılandırılma aşamasında olduğundan ve henüz yerleşmediğinden devletin gelirinin hangi öz kaynaktan sağlandığını ulaşabildiğimiz kaynaklardan tespit etmek mümkün olmadı. Bu dönemde endüstri gelirinde ve dolayısıyla bu sektörden sağlanabilecek vergiden söz etmek olası değildir (Lockwood:1954, 250). İdari sistem değiştirilmiş ve valiler merkezden tayin edilmeye başlanmıştır. Ayrıcalıklarının kaldırılmasından rahatsız olan önemli bir Samuray grubu 1877'de büyük bir ayaklanma başlatmış, ancak hükümetin yeni askeri örgütü ile başarısızlığa uğratılmıştır. Böylece geleneksel düzenin dayanağı Samuray sınıfı yeni sisteme entegre edilmiştir. Bu sınıf mensupları, ya yeni teşekkül eden kara ordusuna, ya da deniz kuvvetlerine alınarak yeni sisteme yararlı hale sokulmaya çalışılmıştır. Diğer bir kısmı ya emekli maaşı veya tazminatla görevden uzaklaştırılarak serbest piyasa koşullarına terk edilmiştir (Harootunian: 1960, ss. 433-444).

ABD Merkez Bankası örneğine göre Merkez Bankası kurulmuş, maliye ve para sistemi reform edilmiş, para gümüş esasına dayandırılmış ve Yen ilk defa ulusal para olarak dolaşıma sunulmuştur (1872). Uluslararası altın standardına ise ancak Çin'e yapılan başarılı savaştan ve Çin'den elde edilen yüksek savaş tazminatı ile geçilmiştir (1897). Vergi, Medeni, Ticaret ve Ceza Hukuku Batı hukuku örneğine

March 10, 1868; Imperial Rescript to the Daimyo, March 21, 1868. Meiji dönemine ilişkin diğer bir çok belgeye Prof. Figal'ın sitesinde bulmak mümkündür.

³² Batı'ya öğrenim amacıyla gönderilen Japon gençlerinin masraflarının nasıl karşılandığını hiçbir kaynaktan tespit edemedik. İngiltere'den alınan kredinin kullanılmış olması muhtemeldir. Zira söz konusu zaman diliminde henüz hükümet bütçesi şekillenmemiş, merkezi hükümetin geliri henüz küçük ölçekte tarım gelirinden ibarettir. Tüm reform çabaları bol harcamayı gerektirdiği bilinmektedir. Söz konusu döneme ait hükümet harcamalarını, bütçe giderlerini tespit eden ayrıntılı bir çalışmaya rastlayamadık. Ayrıca Batı devletlerinin ve Batılı uzmanların Japon gençlerini yurt dışına eğitim amacıyla gönderilmelerinde belli bir rol oynadıkları bilinmekle beraber konu hakkında ayrıntılı bir çalışmanın eksikliğini hissettik. Ancak konu hakkında Ahmet Cihan'ın aşağıda belirtilen çalışması öğrenci masraflarının nasıl karşılandığı ve bu girişimde Batı'nın rolü konusunda sınırlı bir açıklama sunmaktadır (Cihan: 1998, 191-204).

³³ Daimyolar, Timar sistemine benzer şekilde, Samuraylardan oluşan belli bir askeri gücü elinde bulunduruyorlardı. Toprak reformu bu imkanı ortadan kaldırmıştır.

göre yeniden tanzim edilmiştir. Modern Polis, Telefon, Telgraf, Sağlık teşkilatları kurulmuş, Avrupa takvimi ve zaman ölçüsü kabul edilmiştir. Tüm bu çabalar yeni oluşmakta olan ulus-devlet kimliği ile Japon idari sisteminin merkezleşmesinin araçları olacaktırlar.

Geleneksel loncaların hareket alanı kısıtlanırken, serbest girişimci sınıfın oluşumu özel mülkiyet hakkının hukuki güvenceye kavuşturulması ile desteklenmiştir. Ulusal pazarın yaratılma teşebbüsleri ve ulusal ekonominin örgütleyicisi sayılan girişimci sınıfın dışa açılması özellikle kolaylaştırılmıştır. 1870'lerde yapımına başlanılan Demir yolu ağı yaygınlaştırılarak ülkenin çeşitli bölgeleri birbirine eklenmiş ve böylece bir ulusal pazar yaratılmasına çalışılmıştır. İlk demiryolu hattının finansı (Tokyo-Yokohama) İngiltere'nin cömert kredisi ile sağlanmıştır (3 milyon 670 bin Sterlin³⁴). Böylece bölgesel kimlikler yok olmaya terk edilirken –ki daimyoların dayanakları idi– İmparatorun kişiliğinde ulusal kimliğin pekiştirilmesi ve merkezîyetçiliğin güçlendirilmesi önlemleri alınmış olmaktadır.

Modern bir anayasa yapımı gerçekleştirilen reformların en önemlilerinden biri olmuştur. Daha önce belirtildiği gibi, Meiji iktidara geçmesi ile birlikte, Batı'da araştırma yapmak üzere oluşturulan bir heyet Batı ülkelerini ziyaret etmişti. Bu ziyaret sırasında modern bir devletin gereği olarak Anayasa fikri, Anayasanın nasıl olacağı şekillenmiş ve metin haline getirilerek daha sonra uygulamaya konulmuştur. İmparatorun yetkilerini artıran ve merkezi konuma yerleştiren bu Anayasa, oldukça devlet merkezci ve muhafazakar Prusya'dan esinlenilerek hazırlanmıştır. Ancak, 1889 Anayasa'sının İmparatorun halkına bir hediyesi olduğu ifade edilmelidir. Tüm reformların hukuki temeli geniş ve temelli biçimde 1889'de yürürlüğe giren bu Meiji-Anayasası ile güvence altına alınmıştır. 1889 Anayasasında ifadesini bulan Anayasal Monarşi ülkenin siyasal sistemini oluşturmuştur (Akita). İmparator, siyasi erki elinde bulundurduğu gibi askeri kuvvetin de komutanıdır. İkinci Dünya Savaşı sonuna kadar geçerliliğini koruyan bu anayasaya göre, İmparator, savaş ve barışa karar verebildiği gibi, yabancı devletlerle antlaşma imzalama yetkisini de elinde bulundurmaktadır. Kabine, İmparatora karşı sorumlu olup, 11 bakan ve bir gizli devlet konseyinden oluşmaktadır. Kabine İmparator tarafından belirlenmiş olup devlet konseyi (Genro) daha çok İmparatora danışmanlık işlevi üstlenmiştir. 450 bin kişinin seçmesi ile iş başına gelen parlamento (Diet) ilk defa 25. 11. 1890'da toplanmıştır. Seçime sadece toplam nüfusun yaklaşık % 1'i yetkili kılınmıştır. Ancak parlamentonun yasama yetkisi olmayıp sivil ve askeri bürokrasi, maliye ve ekonomik çıkar gruplarının menfaatlerini uzlaştıran bir forum işlevi görmüştür. Yılda sade-

³⁴ Bu kredi demiryolu finansı için olduğu kadar idari giderlerin karşılanması, yeni vergi ve maliye düzeninin oluşturulmasına katkı sağlamak amacıyla da verilmiştir (Norman: 1970, 49, 140).

ce üç ay toplanan temsilciler meclisinin yetkileri oldukça kısıtlı tutulmuş erk daha çok İmparator ve Devlet Konseyinde toplanmıştır.

Devlet, piyasa kurumlarının oluşturuluşunda öncülük rolü üstlenmiş ve batılı anlamda kapitalist ilişkilerin oluşturulmasına alt yapı sağlamıştır. Devlet, endüstri şirketlerinin kurulmasına ön ayak olmuş ve bu yöndeki özel girişime destek vermiştir. Girişimci sınıfın önü açılmış ve şirketleşme aile bağlarına dayanarak gelişmiştir (Cihan, A./Taketsugu, O.). Bu akrabalık ilişkisi belli bir monopolleşmenin de temelini atmış ve bu yönüyle Batı girişimci sınıfına göre farklı rekabet koşulları sağlanmıştır. Bu özellik, daha sonra tüm Doğu Asya ülkelerinde görülebilecektir. Böylece uluslararası rekabete daha iyi hazır olunabileceği umulmuş olmalıdır. Meiji döneminde teknolojik yeniliklerin ithali ve yeniden üretimi başlıca devlet politikası olmuştur. Daimyoların elinde bulunan fabrikalar, maden ocakları, zanaat ve diğer sektörler artık merkezi hükümetin denetimine bırakılmış veya bunların yeni piyasa düzeni içinde özel girişimciler eliyle işletilmesine destek verilmiştir. Özellikle büyük aile şirketlerinin oluşması sermaye birikimine olanak tanımıştır. Ancak demir yolu, telefon, telgraf ve savunma endüstrisi gibi sektörler devletin monopolüne bırakılmıştır. Tarımda makinalaşma desteklenerek ihracatın önü açılmıştır. Sosyal alanda yapılan reformlarla köylünün bir işçi emeğine dönüşmesinin önü açılmış ve endüstrinin ihtiyaç duyacağı ucuz emek piyasaya arz edilmiştir. O günün koşullarına ve ülke kaynaklarına uygun olarak tekstil endüstrisi başarılı şekilde desteklenmiştir. Endüstri için ülkede bulunan doğal kaynaklar kullanıma sokulduğu gibi dış kaynaklardan yararlanma yine devletin başlıca politikası olmuştur. Böylece, modernleşme, bir bütün halinde hayata geçirilmesi, endüstrileşme ve ekonomik kalkınmayı sağlayacak kurumsal ve anayasal çerçeve hazırlanması ile sağlanmış olmaktadır.

Esasen tüm bu ve benzeri önlemlerin Osmanlı İmparatorluğu ve daha sonra Cumhuriyet döneminde de söz konusu olduğunu biliyoruz (Kahraman, 153-178). Hatta Türkiye’de bu tür önlemler daha erken tarihlerde uygulamaya konulmuştur. Dolayısıyla Japonya’nın modernleşmede başarısını, belirtilen önlemlerle sınırlamak - en azından Türk insanı için- kolay gözükmemektedir. Japon başarısında belirtilen önlemlerden Modern Anayasa Yapımı, Eğitim Reformu ve özgün İşletme örgütlenmeleri (Zaibitsu, Keiretsu) üzerinde özellikle durulmaktadır. Elbette belirtilen alanlarda reformlarla ortaya çıkan kurumsallaşma belli ve elverişli bir istikrar ve düzenin, sermaye birikimi ve ekonomik kalkınmanın doğmasına uygun koşulların yaratılmasına yardımcı olmuştur. Örneğin üretim makinelerinin bakım ve idaresi, yeniden üretimi, işletmecilik yönetimi özel eğitim görmüş ve sahasında uzmanlaşmış kalifiye elemana ihtiyaç duyacaktır. Meiji Dönemi başında, gereksinim duyulan nitelikli uzman ve teknik personelin bir bölümü yabancılar tarafından, diğer bir bölümü de yurt dışına gönderilen Japon öğrencilerce karşılanırken, daha sonra bunların yerine hızla oluşturulan örgün eğitim kurumlarından mezun olan Japon gençleri almaya başlamıştır. Başarılı şekilde Batı eğitim anlayışının yerleştirilmesi için çaba sarf edildiği rahatlıkla söylenebilir (Güvenç; Cihan: 1999, 67-71; Cihan: 1998, 191-

201; Tözören, 25). Ancak yetişmiş elemanın yanında asıl itici güç sermayeye ihtiyaç vardır.

Sermayenin oluşması için sadece ülke içi koşulların hazırlanması yeterli değildir. Dış çevre koşullarının da oluşturulması gerekmektedir. Japon başarısını açıklamak için sermaye birikiminin ülke içinde o güne kadar ulaştığı düzeye işaret edilmektedir. Kanımızca Japon başarısını ülkenin o güne kadar ulaştığı sermaye birikim düzeyi ile açıklamak yine yetersizdir. Aşağıdaki verilerde de görüleceği gibi, Japonya'da sermaye birikiminden daha çok ekonominin siyasi kararlar dışı açılması ile kapitalizm anlamında sermaye birikimi sürecinin başladığını söylemek daha uygun gözükmektedir (Smith). Bir başka ifade ile Japonya'da, biriken sermayenin ulaştığı düzey sonucu dışı açılmış ve Batı Avrupa örneğine benzer bir sermaye birikiminden söz etmek mümkün değildir.

Batı-dışı toplumlarında, var olan üretim sisteminin Batı müdahalesi ile bozulduğu ve krizlerin ortaya çıktığı bilinmektedir (Pamuk). Türkiye'de özellikle Balta Limanı antlaşmasının yıkıcı etkisi söz konusudur. Benzer yıkıcı etkiyi Japonya'da da gözlemlemek mümkündür. Japonya belli bir süre Batı baskısına direnmiştir. Bu direnme eldeki endüstriyi korumak amacıyla yönelik olmamıştır. Japonya'da endüstri devrimine yol açacak bir sermaye birikiminin sağlanabildiğinden söz etmek olanaksız gözükmektedir. Dolayısıyla sermaye birikiminin kaynağı yerel olmaktan çok uluslararası koşulların ürünüdür. Japonya daha sonra sınırı-aşan bir imparatorluk ve sömürge peşinde olmuştur. Ne var ki, bu yayılma belli bir sermaye birikimi ve endüstrileşmenin itmesi sonucu olmamıştır. Tam tersine sermaye birikimi söz konusu yayılma sürecinin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır.

Batılılaşma kararından sonra ve reformları gerçekleştirme sürecinde (1868-1912) Japonya'nın ithalatı 33 defa artarken ihracatı 57 kat artmıştır. Başlıca ihracat ürünleri ipek, çay, bakır, seramik olup ithalat ürünleri pamuk ve tekstil maddeleridir. İngiltere ve kolonilerinin Japon dış ticaretindeki payı belirtilen dönemde % 70-80 arasındadır. 1870'de toplam dış ticarete ithalatın oranı antlaşmalarla verilen ayrıcalıkların sonucu olarak % 70'e ulaşmıştır. Ancak Japonya aleyhine olan bu denge siyasi ilişkilerin düzelmesi ile giderek iyileşecektir. 1909'a gelindiğinde İngiltere'nin dış ticaretinde Japonya'nın payı % 29'a çıkmıştır³⁵. Bu yüksek oranı Japon ürünlerinin baştan beri rekabet gücünün yüksek olmasıyla açıklamak oldukça güç gözükmektedir. Özellikle ipek endüstrisinde doğal rekabet üstünlüğünden söz edilmektedir. Japon ipek üretimi 1868-1912 arası on iki kat artmıştır ve ürün ihracatı için değerlendirilmiştir. Söz konusu dönem İngiltere'sinde ipek böceği hastalığı/kırılması nedeniyle üretimde bir düşüş yaşandığı ve bunun da Japon ürünleri içinde bir pazar

³⁵ www.euronet.nl/users/artnv/chapter3.html (21. 04. 2003)

olanağı anlamına geldiği söylenmektedir. Bu nedenle de bir ihracat pazarı olanağı doğduğu ve bunun da sermaye birikimine yol açtığı iddia edilmektedir³⁶. Ancak yine bu açıklanması gereken bir sorun olacaktır. Aynı dönemde özellikle Çin ipeği üstün kalitesi ve ucuz fiyatı nedeni ile rekabet gücünü hala korumaktadır. Uluslararası ticarete Çin lehine bir canlanma söz konusu olmazken Japonya lehine bir gelişmenin söz konusu olması, aydınlatılması gereken bir husus olarak karşımızda durmaktadır. Ayrıca ipek ihracatı ile sermaye birikiminden söz etmek ancak Çin için söz konusu olabilir.

1900'lere kadar savunma endüstrisi dışında ağır sanayiden bahsetmek olanağı da yoktur. Savunma endüstrisinin de ekonomiye katkı yerine yük getirdiği bilinmektedir. Bu sektörde atılım ancak Meiji dönemi sonrasında ortaya çıkan büyük savaşlar nedeniyle söz konusu olmuştur. Bu verilerden Japon ekonomisinin İngiltere pazarına bağımlı geliştiğini ve sermaye birikimini bu pazara bağımlı olarak sağladığını çıkarmak mümkün gözükmektedir. Esasen Japon ekonomisinde bu trend günümüzde de geçerliliğini korumaktadır. Ancak bu defa Japon ihracatı için İngiliz pazarları yerine ABD pazarları söz konusudur. 1885'de toplam 10 ve daha fazla kişi istihdam etmiş özel sektör fabrika sayısı 1900 rakamına ulaşmıştır. 1905'e gelindiğinde nüfusun % 65'i tarımda istihdam edilmiş bulunuyordu. Endüstrinin, küçük işletme ve el zanaatları ile birlikte, GSMH'daki payı % 35 ile sınırlı olup 1885-89 arası devlet gelirin % 69, 4'ü tarımdan gelen vergiden oluşmaktaydı.

Bu veriler Japon modernleşmesinin tipik özelliğini yansıtmaktadır. Japon endüstrisi henüz gelişmemiştir ve olduğu kadarı ile de İngiltere pazarlarına bağımlı kalmıştır. İngiltere buna neden fırsat vermiştir? Aydınlatılması gereken bir husustur. Kanımızca bu durumu ekonomik nedenlerden çok siyasi nedenlerle açıklamak uygun gözükmektedir. Söz konusu dönemde dünya pazarlarını ve uluslararası ekonomik ilişkileri dünya egemenlik ilişkilerinden bağımsız, arz-talep yasalarına uygun işleyen yansız bir düzen olarak değerlendirmek mümkün değildir. Dolayısıyla Japonya'nın başarısını siyasi tutum değiştirmekle ve yeni siyasi kimlik benimsenmesi ile açıklamak daha uygun gözükmektedir. Bu kimlik Japonya'nın bölgesel düzeyde Batı dünya egemenliğine katkı sağlaması ve bölgesel bir dayanak ifade etmesinden başka bir şey değildir. Ancak Japonya'nın Batı yararına Uzak Doğu Devletler Sisteminde oynadığı rol bir başka çalışmanın konusudur.

³⁶Japon modernleşmesinde sıkça devletin belirleyici öncülüğünden bahsedilmekle birlikte devletin sermaye oluşmasında yetersiz kaldığı görüşü de hala geçerliliğini korumaktadır (Evans, Peter/Rueschmeyer, Dietrich/Skocpol, Theda). 1894-95 arası devlet harcamalarının % 45'i askeri harcamalara gitmiştir (Lockwood, 250; Allen, 35).

5. Sonuç Yerine

Japonya, Batı devletlerinin Asya siyaseti çerçevesinde askeri önlem ve zorlamalar sonucu Batı'ya açılmıştır. Japonya modernleşme sürecine kendi tarihsel deneyimleri ve kendi başlattığı ilişkilerin sonucu girmiş değildir. Japonya'da modernleşme bir başarı değil, bir yenilgi üzerine başlatılmıştır. Yönetim, ülkenin içine düştüğü açmazlara çözüm üretemediği için kendisine dayatılan ilişkilere uyumlu davranmıştır. Ancak bu nedenle bir sömürgeleşme ile değil modernleşme ile yüz yüze kalmıştır. Japonya, Batı baskısına direnmek istemiş, ancak başarılı olamamıştır. Dış baskı, geleneksel düzeni ve ülkedeki güç merkezlerinin ahengini Batı yararına bozmuştur. Dış baskı karşısında ülke güç merkezleri birbirini tamamlayıcı özelliğini kaybetmiştir. Bu nedenle Japonya'da bazı unsurlar Batı tekliflerine olumlu bakmışlar ve böylece sömürgeleşme riskinden kurtulmuş ve modernleşme şansını yakalamıştır. Ne var ki, Japon modernleşmesinin teminatı olan egemenlik ilişkileri kendi denetiminde değildir.

Meiji dönemi reformları diğer Batı-dışı ülkelerin, örneğin Türkiye'nin gerçekleştirdiği reformlardan pek farklı değildir. Bu nedenle Japon başarısını söz konusu reformların doğasında aramak yetersiz kalmaktadır. Japon ekonomisi İngiltere'nin dünya egemenlik ilişkilerini kendi denetimi altında tutmayı başardığı bir dönemde, 19. yüzyılda canlanmaya başlamıştır. Dolayısıyla Japonya'nın İngiltere'ye rağmen dünya pazarlarına girmeyi başardığını düşünmek yetersiz kalmaktadır. Zira Japonya'nın ulusal egemenliğini kaybettiği kapitülasyon antlaşma hükümleri, Meiji dönemi sonlarına doğru 1911'de ancak İngiltere'nin onayı ile kaldırılabilmiştir.